

Laboratoriji so zamenjali parlament: politika, znanost in razvojne opcije prihodnosti

V razvitih industrijskih državah se je konec sedemdesetih let končala epoha, v kateri se zaključujeta dva zgodovinska procesa. Politika se je po eni strani borila proti notranjim mejam z ekspanzijo socialne države, po drugi pa so se možnosti za socialne spremembe znašle v rokah znanosti, tehnologije in raziskovanja. Tako je ob institucionalni stabilnosti in nespremenjenih zakonih organizirana moč socialnega spreminjanja prešla s področja politike v subpolitiko.

Razmišljanje o prihodnosti in oblikovanje družbe se je temu ustrezno začelo seliti iz parlamenta v raziskovalno-industrijske laboratorije. O idejah o alternativni družbi se ni več razpravljalo v parlamentu ob razpravah pri sprejemanju novih zakonov, pač pa ob razpravah o aplikacijah mikroelektronike, genske tehnologije, in informacijskih medijev. Politične utopije, kolikor jih je bilo, so bile le še spekulacije o stranskih učinkih novih tehnologij in zato niso mogle biti drugačne kot negativne (katastrofične) utopije.

Strukturiranje nove prihodnosti je začelo potekati indirektno in neprepoznavno v raziskovalnih laboratorijih in v pisarnah izvršilnih organov, ne pa v parlamentu ali v političnih strankah. Vsi drugi – celo najodgovornejši in najbolj obveščeni ljudje v politiki in znanosti – bolj ali manj živijo od drobtinic informacij, ki padejo z miz načrtovalcev tehnološke subpolitike. Raziskovalni laboratoriji in menedžment v prihodnost usmerjenih industrij so pod masko normalnosti dejansko postali “revolucionarne celice”. Tukaj se strukture nove družbe implementirajo z zahtevo po realizaciji

¹ Najbolj jasno se to pokaže tam in takrat, ko stranski učinki napredka po obsegu in formi postanejo epohalna socialna sprememba. V teh primerih postane povsem transparentna prava narava napredka in vsej svoji grozljivi podobi.

² Ta politična opcija ima večinsko podporo tako v politiki in znanosti kot tudi v javni sferi. Pod njo izginjajo razlike v zapriseženih političnih pogledih in pozicijah in celo izginjajo nacionalne meje. Pod to opcijo se podpisuje veliko solidnih in uglednih ustanov.

³ Morebitno nasprotovanje in oporekanje tem predpostavkam je označeno kot nezaslišana ignoranca ali kot mazohistično samouničevanje.

ultimativnih ciljev napredka in znanja, ki so zunaj dosega parlamentarnega sistema. Tako pa ni zato, ker bi želeli nasprotovati parlamentarnemu sistemu, pač pa preprosto zato, ker je ignoriran.

Nepolitika, ki jo udejanjajo neokonservativistične politične sile in ki nimajo niti zavesti o razvoju niti vpliva nanj, ima od sredine osemdesetih let odločilno vlogo v politiki zahodnih demokracij. Politika postaja javno financirana agencija, ki propagira sončne strani razvoja, ga pa ne pozna in nanj ne more aktivno vplivati. Politiki skušajo s svojim ravnanjem obraniti status quo, dejansko pa s tem pospešujejo transformacijo v "alternativno" družbo, ki je niti ne slutijo, hkrati pa krivijo "kulturno agitacijo", češ da sistematično spodbuja strah pred prihodnostjo. Na drugi strani pa poslovneži in znanstveniki, ki se pri svojem vsakodnevem delu ukvarjajo z načrti za revolucionarno strmoglavljenje sedanjega socialnega reda, vztrajajo z nedolžnimi obrazi objektivnosti pri tem, da niso odgovorni za nič, kar prinašajo njihovi načrti in odločitve.

To splošno nezavestnost utirjenega procesa lahko preseka šele grozeča nevarnost in tveganje, ki tiči v njej kot notranji potencial ozaveščanja. Prvi koraki v tej smeri se že kažejo v izgubi kredibilnosti. Kredibilnosti ne izgublajo le posamezniki, ki igrajo svoje poklicne vloge, pač pa tudi poklicne vloge same¹, ki jih igrajo posamezniki.

V modernizacijskem procesu zahodnih družb je delitev oblasti in moči zelo fluidna in se giblje znotraj sive cone političnega aranžmaja med tremi variantami, ki se med seboj ne izključujejo, kljub temu pa ima ena hegemonsko pozicijo:

1. nazaj v industrijsko družbo, reindustrializacija
2. demokratizacija tehnološke transformacije in
3. diferencirana politika.

Nazaj v industrijsko družbo in ugovori

Reindustrializacija² prisega na svoj trezni realizem, ki ga gradi na spoznanju in izkušnjah iz zadnjih dvesto let na področju napredka in civilizacije ter njune kritike, katere jedro je zajeto v ocenah ekonomskih razmer in nespremenljivih tržnih silah³.

Zagovorniki te opcije ocenjujejo, da imamo danes opraviti z oživljanjem antimodernističnih gibanj in argumentov, ki so sicer že od vsega začetka kot senca spremljali industrijski razvoj, toda brez realne moči, da bi zavrli industrijski napredek. Temu in trendom "nove" ekonomske nujnosti – brezposelnost ali industrijska konkurenca –, ki drastično zmanjšujejo prostor političnemu manevriranju, se je ta opcija sposobna uspešno upreti.

Njeno temeljno prepričanje je, da se bodo stvari naprej odvijale tako, kot so se dosedaj, le da bodo uvedeni še nekateri

ekološki korekturni ukrepi, o čemer natančneje govorijo spoznanja o "post-zgodovini" in spoznanja o neizogibnosti razvojne poti v smeri industrijske družbe.

Zdi se, da gre celo pojem napredka tej opciji zelo na roke. Na vprašanje, "kaj naj bi storili" (vprašanje, ki si ga postavlja vsaka generacija znova), je odgovor jasen: "Zaupati je treba v napredek. Vse bo tako kot do sedaj, samo da bo vse večje, hitrejše in več."

Scenarij ravnanj in misli, ki ga predvideva omenjena opcija, je povsem jasen: gre za ponovno izdajo izkušenj industrijske družbe od 19. stoletja dalje, ki se projicirajo na družbo 21. stoletja. Tveganja, ki jih proizvaja in povzroča industrializacija, dejansko za to opcijo niso povsem nova vrsta groženj, pač pa so tako kot v preteklosti izzivi za jutrišnji dan – mobilizirajo nove znanstvene in tehnološke moči, in tako se "izdelujejo in postavljajo klini na lestvi napredka".

Opciji reindustrializacije ne gre nasprotovati v njenih zahtevah, da je treba odpirati tržne možnosti na podlagi uveljavljene stare tržne logike, in tudi temu ne, da je sedanje nevarnosti še vedno mogoče prepuščati kasnejšim generacijam v prepričanju, da bodo v prihodnosti tehnično rešljive in obvladljive. Opozoriti pa velja na dve neizpodbitni pomanjkljivosti pri takšnem razumevanju družbe:

a) značaj industrijske družbe kot polmoderne družbe

b) da kategorije, v katerih razmišljajo (modernizacija – tradicije), in kategorije, v katerih živijo (modernizacija industrijske družbe), pripadajo dvema različnima stoletjema in da se je v tem času svet spremenil kot še nikoli doslej.

Zagovorniki te opcije niso uvideli, da se v modernizaciji – to je v konstantnosti inovacij – pojavi kvalitativna diskontinuiteta, in Beck (1986) opozarja na morebitne posledice, ki bodo sledile, če danes vztrajamo pri miselnosti, ki ustreza začetku moderne.

Ekonomske prioritete imajo v tej opciji osrednje mesto. Njihov imperativ pa prodira tudi v vse druge predmete in probleme (ekonomska kolonizacija). Tako je tudi zaradi pomena, ki se pripisuje zaposlovalni politiki. Tako skonstruiran osnovni interes seveda sili akterje k slepemu sprejemanju investicijskih odločitev, ki pa vzpostavlja in ohranja v gibanju tehnološki in zato tudi socialni razvoj in ne terja spoznanja o tem, kam gredo stvari in zakaj ravno tja.

Praktični učinki opredeljene opcije pa so dvosmerni:

– na polju tehnoloških subpolitik se kopiči potencialna moč za strmoglavljenje obstoječih socialnih razmerij⁴,

– politiko postavlja v vlogo legitimacijskega zaščitnika njej zunanjih odločitev, ki pa družbo spreminjajo od spodaj navzgor⁵.

S pojavom tveganj in groženj se je spremenil celoten kontekst razmišljanj in ravnanj. Za politiko postane javno zagovarjanje nečesa, o čemer nihče nikakor ne more vedeti, kakšni bodo končni rezultati, zelo delikatno. Nepredvidljiv položaj je odprt za

⁴ Marx je sicer potencialno moč za strmoglavljenje obstoječih socialnih razmerij pripisal proletariatu, neupoštevajoč možnosti, da bo morda delavski razred lahko prišel pod zaščito državne oblasti in da bo izpostavljen kritiki neprijetne javnosti in drugače organiziranim družbenim silam, kot so delavski sindikati.

⁵ Vlada v razmerah popolne demokratične moči sama prevzame nase omejujočo vlogo zagovornika napredka in razvoja, ki ga uradno omiljuje, je pa sama povsem v rokah in vedno v negotovosti elementarne moči, to je industrije. Ob množični brezposelnosti se še bolj okrepi omejevanje politike zgolj na legitimacijsko vlogo napredka. Bolj ko se ekonomska politika drži svoje usmeritve in bolj ko se stopnjuje množična brezposelnost, več neomejenih možnosti imajo tovarne in manj prostora ostaja vladi, ko hoče delovati v duhu svoje ekonomske politike. Politika se tako znajde na drsečem pobočju samoonemogočanja.

⁶ Za to impotenco najdemo ilustrativne primere v polemikah, ki so se v zahodnih družbah odvijale v prvi polovici osemdesetih let, o vpeljevanju katalizatorja, o največji dovoljeni hitrosti na avtocestah ali ob zakonodajnih razpravah, ki naj bi zmanjšala onesnaženje in strupe v hrani, zraku in vodi.

dvome in strahove in velika verjetnost je, da volivci morebitnega “spodrsaljaja” na naslednjih volitvah ne bodo spregledali. Zato se politika trudi, da bi tveganja prišla pod njeno oziroma vladno jurisdikcijo, in postopoma si celo jemlje pravico intervencije v kontekste, iz katerih tveganja izhajajo, to je v industrijsko proizvodnjo. S tem pa država že vstopi na področje, ki se mu je prej odpovedala.

Ravnanje politike je lahko tudi povsem drugačno. Glede na to, da predhodna odločitev determinira naslednjo – s tem ostaja opcija sama v sebi konsistentna –, pravi Beck, je zelo verjetno, da bo država predpostavljala in se delala, da tveganja dejansko sploh ne obstajajo. Tako ostajajo realna tveganja zamolčana in izrinjena iz odločevalnega procesa. Cena, da se ohrani zvestoba do svoje prvotne temeljne predpostavke (tržnost) in da se ohrani konsistentnost celotne opcije, je lahko zelo visoka, ne bo pa je plačala le vladajoča politična elita.

V tem kontekstu je razumljivo, sicer pa se zdi paradokсно, da z rastjo občutljivosti javnosti za tveganja hkrati raste tudi politična potreba po tem, da se raziskovanje te problematike minimalizira. S takšnim ukrepanjem politika predvideva, da si bo ponovno pridobila jamstvo za svojo legitimno vlogo kot tako.

Tveganja kljub vsemu le prodirajo v socialni proces (na primer umiranje gozdov) in zahteve po politično ustreznih zdravilih postajajo čedalje prodornejše. Če pa postanejo celo tako pomembne, da lahko odločijo na volitvah, pride na dan samopredpisana impotenca politike, ki ovira njeno aktivnost v smeri oblikovanja ustreznega političnega zdravila⁶.

Beckova kritika koncepta reindustrializacije

Beck na podlagi tega zaključí, da tej opciji ostaja prikrit in nerazpoznaven antagonizem med projektom industrijske družbe in projektom moderne. Tako kot ni “logika stvari” (course of things) tako nespremenljiva, kot se pogosto kaže tehnokratom, prav tako tudi alternativa ni v antagonizmu med kapitalizmom in socializmom, kot so domnevali v tem in prejšnjem stoletju zagovorniki socializma ali kapitalizma. S tema dvema primerjavama Beck namiguje, da je realne probleme treba pač pravilno zapopasti in si postaviti pravo vprašanje. Morda je bil slepi marš v epohi industrijske družbe nujen, v pogojih rizične družbe pa bi bila zgodovinsko napačna presoja položaja in razvojnih tendenc lahko usodna.

Reindustrializacijska strategija, ki poskuša podaljšati 19. v 21. stoletje, aspekt tveganja, nevarnosti in možnosti prehoda v družbo tveganja napačno zapopade in razume. Izvorna napaka te strategije, trdi Beck, je v tem, da je antagonizem med industrijsko

družbo in moderno ostal prikrit in neprepoznan. Rezultat trajne izenačitve razvojnih pogojev moderne v 19. stoletju, ki so povzete v projektu industrijske družbe, z razvojnim programom moderne sploh preprečuje tej opciji pogled na to:

a) da v centralnih področjih projekta industrijske družbe obstaja bifurkacija, razcep,

b) da privrženost izkušnjam in maksimam moderne ponuja kontinuiteto in možnost za premagovanje omejenosti industrijske družbe.

Zato opcija reindustrializacije ni sposobna: prvič, da bi – z vstopom žensk na trg dela, z demistifikacijo znanstvene racionalnosti, z izgubo vere v napredek, s spremembami v politični kulturi, ki so se zgodile, in to ne z delovanjem parlamenta, – branila zahteve moderne pred bifurkacijami, ki nastajajo v nedrih industrijske družbe, in drugič, da bi predlagala ustrezne institucionalne rešitve za tista socialna področja, ki še niso ustrezno urejena. V tem pogledu ji potenciali, ki jih nosi v sebi, tveganja in nevarnosti in ki jih tako moderna kot industrijska družba sistematično osvobajata, ne da bi jih predvidevali in ne da bi računali na zahtevo po racionalnosti, ne pomenijo izziva za kreativno domišljijo. S tem pa zapira možnost, da bi prišle na površje človeške sposobnosti o zavestnem oblikovanju družbe in sveta, v katerem človek živi.

Za pravilno presojo razmer nam šele pojem tveganja omogoča vpeljavo nove strukturne diferenciacije med politiko in ekonomijo, ki poteka onstran njunih obstoječih institucionalnih meja. Brez pojma tveganja ostane delitveni položaj med njima prav tako prikrit in neviden, kot so prikriti in nevidni različni interesi posameznih sektorjev in skupin.

Ko razmere ocenjujemo skozi prizmo tveganja, ni več mogoče govoriti o poenotenosti ekonomskih interesov. Vedno dobimo na eni strani tiste, ki nekaj dobijo, in na drugi tiste, ki nekaj izgubijo. Zato pojem tveganja ne preprečuje, pač pa omogoča politične odločitve, in je zato zelo učinkovit instrument za vodenje in izbiranje smeri ekonomskega razvoja. Glede na to je povsem pravilna in tudi statistično dobro podkrepljena ocena, da percepcije tveganja nasprotujejo ekonomskim interesom, toda ne v celoti, le selektivno, in tudi ni nujno, da ekološka alternativa terja nevzdržno visoke stroške.

Delitev vlog med ekonomskimi interesi in politiko se s pojmom tveganja dokončno skristalizira. Naj še enkrat ponovim, da stranski učinki tveganj padejo pod okrilje odgovornosti politike in ne biznisa. To pomeni, da biznis ni odgovoren za tisto, kar povzroči, politika pa je odgovorna za nekaj, nad čimer nima nobenega nadzora. V tem stanju ohranja politika strukturalno neugoden položaj: politika nima samo opraviti s svojimi frustracijami (z javnostjo, stroški za zdravje ipd.), pač pa je tudi

⁷ Dosedanja izkustva z nepredvidenimi tveganji nam prepričljivo govorijo, kako hitro se lahko ta nenadoma spremenijo v družbeno tvegane situacije večjega obsega. Šele v takšnih trenutkih je v del javne zavesti prodrlo spoznanje, kako skromno so se obravnavali predvsem politični in tudi tehnoznanski "skriti potenciali" tehnologije. K tej negotovosti je treba prišteti še naraščajočo negotovost na področjih socialnega življenja: v poklicih, družini, odnosih med spoloma, zakonu itd., ki zaokroži celoto in omogoča uvid v dinamizirano socialno razpoloženje in ostrino družbenih razmer.

nenehno odgovorna za nekaj, kar je vedno težje opravičevati, saj sta vzrok in sprememba le-tega zunaj področja njenega neposrednega vplivanja. Tako dolgo, dokler se vzdržuje takšno stanje med politiko in ekonomijo, obstaja med njima tudi takšna delitev odgovornosti.

Izhod iz kroga samoonelemogajanja politike je v novi opredelitvi odgovornosti za tveganja in za stranske učinke. Z zakonsko opredelitvijo tveganja politika lahko po eni strani opredeli odgovornosti, po drugi pa se v interesu "splošne javnosti" ustvarijo področja nezakonitih sistemskih pogojev. Po drugi strani pa lahko pridobi tudi vpliv tako, da vztraja pri percepciji možnih tveganj in da jih tudi javno razkriva. Razkrivanje morebitnih tveganj ne hromi politične akcije, in zato tudi ni potrebno, da se za vsako ceno s pomočjo znanosti, ki je konceptualno slepa ali zunanje nadzorovana, prikrivajo že tako vznemirjeni javnosti. Še več. Vztrajanje pri opredeljevanju možnih tveganj odpira možnosti za oblikovanje novih političnih opcij, ki omogočajo, da se ponovno vzpostavi in okrepi demokratičen parlamentarni vpliv.

Navsezadnje pa zanikanje potencialnih tveganj v nobenem primeru ne odstranijo. Prav nasprotno. Če je bila na zanikanju zgrajena stabilizacijska politika, se lahko kaj hitro zgodi, da se ta sprevrže v svoje nasprotje in postane vzrok vsesplošne politične destabilizacije⁷.

Naraščajoče javne občutljivosti za tveganja, ki se je krepila z internacionalizacijo demokratičnih pravic, se ne da več potešiti z odmikajočimi se in dolgoročnimi demonstracijami politične neučinkovitosti ali le s simboličnimi operacijami in kozmetičnimi popravki.

Beck travmatično ocenjuje, da klima naraščajoče javne senzibilnosti in hkratno zanikanje (nereševanje) stranskih učinkov vodita politiko v njeno uničenje in vzpostavitev režima trde roke. Družba, ki je prilagojena na minimaliziranje problemov, je nepripravljena, ko jo udari šok prihodnosti (Toffler, 1980). Šok bo pri ljudeh še bolj intenziviral politično apatijo in cinizem, že obstoječo vrzel med socialno strukturo in politiko (med političnimi strankami in volivci) pa samo še bolj poglobil. Morda se vse skupaj le ne bo ustavilo pri izgubi javnega vpliva na posamezne predstavnike in stranke, pač pa se bo izgubil javni vpliv na oblikovanje sistema demokratičnih pravil sploh. S tem pa bi zagotovo stara koalicija med negotovostjo in radikalizmom ponovno oživela. Želja po političnem voditelju bi znova zlovesče odjeknila. Hrepenenje po trdi roki bi raslo, dokler bi lahko ljudje okoli sebe opazovali le razpadanje sveta. Želja po redu in gotovosti bi oživila duhove preteklosti.

Stranski učinki politike, ki ignorira stranske učinke, grozijo, da uničijo politiko sploh. In kljub temu to spoznanje ne izključuje

možnosti, da postane neki koncept iz preteklosti možna razvojna opcija za prihodnost, čeprav v drugačni formi.

⁸ *Modernizacija je "racionalizacija", čeprav se v sistemu hkrati dogaja še nekaj, kar gre prek zavestnega znanja in nadzora.*

Demokratizacija tehnoeekonomskega razvoja in ugovori

Demokratizacija tehnoeekonomskega razvoja je model razvoja, ki prisega na tradicijo moderne in na njeno idejo o možnosti institucionalne samoomejitve. Od samega začetka moderne so bile tehnoeekonomske inovacije razumljene kot motor permanentnih socialnih sprememb in kot take izključene iz javnih razprav, o katerih bi bile možne demokratične konzultacije, monitoring in nasprotovanje. Tako je bilo zato, ker v inventivnem procesu ni bilo institucionalno zagotovljenih možnosti za demokratično razpravo.

Eno temeljnih nasprotij industrijske družbe je, da v njej tiči možnost, da se odreče želji po znanju, ki jo poganja naprej, in da se odpove racionalnosti, razsvetlenskemu principom in napredku⁸. Smo na stopnji razvoja družbe, za katero je značilna tako vera v progresivni razvoj kot tudi grožnja in skepticizem vanj. V tej dvojnosti se družba bolj obrača stran in proti socialni formi, ki ji je bolj kot kateri koli drugi uspelo uveljaviti znanje in ki je postala sposobna, da zapopade osnovo lastnega razvoja. To je mogoče prepoznati v doktrinarnih konfliktih, tendencah, da se nekaj označuje za heretično, da se ponovno postavljajo grmade za sežiganje in da se želijo na neracionalen način reševati konflikti in izbojevati bitka socialnega razvoja.

Tej tendenci se je treba upreti s tem, da se znanost podvrže odločevalnemu procesu, in sicer na ustrezen način, ki bo javno dostopen, oziroma uvesti je treba demokratizacijo v znanosti. Preskušene instrumente političnega sistema je treba torej prenesti na polje znanosti. Mogoče je uveljaviti več modelov: od parlamentarnega preverjanja korporativnega tehnološkega razvoja do posebnih "modernizacijskih parlamentov", v katerih interdisciplinarne skupine strokovnjakov predvidevajo, razvijajo in sprejemajo načrte, vse do vključevanja državljskih skupin v tehnološko načrtovanje in procese odločanja v raziskovalni politiki.

Vsem modalitetam demokratizacije tehnoeekonomske subpolitike je skupna misel, da je treba pomožno ali alternativno "vlado", če na področju znanosti in raziskovanja deluje pomožna "vlada", ki je svobodna pri odločitvah o investiranju in raziskovanju, podvreči parlamentarni odgovornosti oziroma terjati od nje, da legitimira svoje odločitve "racionalizacijskega procesa" pred demokratičnimi institucijami.

Parlamentarizacija: Zagovorniki te opcije v svojih predlogih o demokratizaciji tehnoeekonomske subpolitike tiho vztrajajo pri

⁹ *Politična in zgodovinska pot tveganja revščine je šla od grenkega zanikanja revščine, prek boja za percepcijo in priznanje revščine, pa do politične in legalne posledice ekspanzije države blaginje. Zdi se, da gredo isto pot tudi tehnološka tveganja.*

¹⁰ *Različni zgodovinski primeri tveganj revščine nam govorijo, da se za industrijsko proizvedene primere tveganj nasploh ni treba zatekati k zanikanju kot edini in najprimernejši strategiji reagiranja. Primeri tveganja so lahko tudi spodbudne okoliščine za razširitev možnosti tako za nove politične akcije kot za oblikovanje zahtev po razširitvi demokratičnih pravic do varstva in zaščite.*

predstavi industrijske družbe in demokracije 19. stoletja. V tem pogledu se v ničemer ne ločijo od zagovornikov reindustrializacije. Demokracija 19. stoletja predpostavlja centralizacijo, birokratizacijo itd. in kot taka ustreza določeni stopnji zgodovinskega razvoja družbe. Postane pa vprašljiva v trenutku, ko ne ustreza več spremenjenim družbenim razmeram. Cilji, ki naj bi jih dosegli z demokratizacijo, so povsem jasni in prosojni: treba je prekiniti prakso, da pride do javnih političnih razprav šele potem, ko so odločitve o raziskovanjih in investiranju že sprejete. To pomeni, da posledice in organizacijska svoboda delovanja mikroelektronike, jedrske ali genske tehnologije spadajo v parlament, in to preden se sprejmejo temeljne odločitve o njihovi aplikaciji. Rezultati uveljavitve te opcije pa ne bi prinesli nič drugega kot nove birokratsko parlamentarne ovire pri implementaciji avtomatizacije, tehničnega znanja in znanstvenega raziskovanja.

Socialna država: Druga možnost za preprečevanje tveganj pa je nadaljnja ekspanzija socialne države, ki svojo argumentacijo utemeljuje s pričujočimi dejstvi tehnološkega tveganja in z analogijo tveganj revščine, značilne za 19. stoletje in za prvo polovico 20. stoletja. Obe vrsti tveganj sta stranska učinka industrializacijskega procesa, ki si sledita z določeno zamudo. Ob dejstvu, da ima druga podobno politično pot kot prva⁹, je mogoče od tveganja revščine dobiti kakšne koristne socialne in politične izkušnje za pravilnejše ravnanje s tehnološkimi tveganji¹⁰.

Z razširitvijo funkcij socialne države še na preprečevanje tehnoloških tveganj dobimo pravzaprav ekološko varianto socialne države, ki poskuša odgovoriti na dva danes temeljna problema: destrukcijo narave in množično brezposelnost. Za varstvo in zaščito narave bi se moral z ustrezno zakonsko regulativo in političnimi institucijami oblikovati zavarovalni sistem. Agencije bi morale biti oblikovane in opremljene z ustreznimi normativi tako, da bi se lahko učinkovito uprle izkoriščanju in destrukciji narave. Ta način zavarovanja narave bi moral biti v primerjavi s starim načinom zavarovanja pred revščino oblikovan tako, da bi ohranjal predvsem zdravje, ki ga ogrožata polucija okolja in hrane. V tem pogledu bi morali nujno spremeniti tudi zakonsko osnovo tako, da ne bi žrtvam poleg njihovih vsakdanjih problemov nalagali še težkih bremen dokazovanja.

Pri uveljavljanju ekološke variante socialne države pa je mogoče pričakovati odpor pri privatnih investitorjih in pri aktivistih družbenih gibanj (iniciatorjih od spodaj), čeprav ni nujno, da se ovire in omejitve ter stranski problemi, ki so nastajali ob intervencijah za omilitev tveganja revščine, ponovijo tudi v pri varovanju in zaščiti narave.

Odpor privatnih investitorjev je mogoče utemeljiti z objektivnimi razlogi: naraščale bi plače in druge ugodnosti zaposlenih, tako kot so pri varstvu pred tveganji revščine. Po

drugi strani pa na podjetnost posredno vplivajo tudi splošna bremena, ki niso vključena v pobude tehnološke politike. Za nekatera podjetja so splošna bremena strošek, drugim pa odpirajo nove trge. Torej bi se tudi v primeru varovanja in zaščite narave možnosti za ekspanzijo in stroški neenakomerno porazdelili med sektorje in podjetja. Kakšna bi bila ta porazdelitev, pa bi bilo seveda odvisno od ekološko usmerjene politike. Interesne skupine biznisa bi se zato selektivno razdelile glede na lastno presojo tveganja. Na tej podlagi bi se oblikovale koalicije, ki bi pomagale politikom, da bi s političnimi demokratičnimi akcijami v realnost vnašali anonimno kreativno moč napredka.

Pobude od spodaj pa bi bilo mogoče pričakovati tam, kjer bi strupi ogrožali življenje ljudi in naravo ali kjer bi bili temelji tradicionalnega družbenega življenja ali kooperativno delo ogroženi zaradi birokratskih avtomatičnih odredb oziroma ukrepov. V takšnih okoliščinah se sistematično porajajo pričakovanja, ki bi se lahko iztekla v ekspanzijo političnih demokratičnih pobud od spodaj.

Ekološka varianta socialne države ne opravi z dvema pomembnima problemoma, ki sta bila značilna tudi za socialno državo: znanstvenim avtoritarizmom in prekomerno birokracijo.

Teoretski ugovori Ulricha Becka

Beck opozarja še na eno skupno predpostavko vseh do sedaj opisanih opcij, namreč da ima industrijska družba vodilni politični nadzorni center, ki pokriva vse njene reprodukcije¹¹.

Modernizacija je v teh opcijah razumljena kot avtonomija, diferenciacija in individualizacija. Po drugi strani pa obe opciji iščeta rešitve za subprocese v recentralizaciji političnega sistema, katerega jedro je model parlamentarne demokracije.

Beck opozarja, da kritike ne gre usmeriti le v to, da opcija ekološke socialne države ohranja temeljne plati birokratskega centralizma in intervencionizma, katerega neželene strani so zaradi očitnega javnega zavračanja že izključili, pač pa predvsem v to, da ignorira dejansko stanje, namreč dejstvo, da današnja moderna družba nima nadzornega centra.

Vprašanje, zakaj je prišlo do tega, da so se avtonomne tendence bolj razmahnile, kot je dopuščala samokoordinacija subsystemov ali enot, prav tako pa tudi vprašanje, zakaj je prišlo do umanjkanja političnega centra ali usmeritve v moderni, sicer lahko naredimo za predmet razpravljanja in premišljanja, je pa zelo nevarno, da se znajdemo v slepi ulici.

Ugotovitve, da alternative, sproducirane v procesu modernizacije, vodijo v enosmerno ulico anomij, temeljijo na strahu pred spremembami in neznanim, in zato terjajo krepitev

¹¹ *Politični nadzorni center so centralni organi odločanja, v katere se stekajo vse nadzorne niti določenega političnega sistema. Če se kaj dogaja proti temu sistemu ali mimo njega, je to razumljeno kot neuspeh politike, demokracije itd.*

¹² Beck (1986) odkriva, da so zaradi razvoja politične kulture v Nemčiji v zadnjih petindvajsetih letih nastali naslednji modeli: medijska publiciteta, državljanske aktivne skupine, protestna gibanja in podobno.

političnega nadzornega centra. Možno pa je tudi ugotoviti, da se je mogoče anomiji izogniti z oblikovanjem intermediarne forme vzajemnega nadzorovanja¹², ki se izognejo parlamentarnemu centralizmu in ki terjajo parlamentarističnemu sistemu podobno obvezno legitimiranje.

Ujetost v premise institucionalnih centrov politike seveda ne dovoljuje, da bi nove socialne pojave videli kako drugače kot nepomembne, insuficientne, neprimerne, nestabilne forme, katerih delovanje je treba prav zaradi tega poriniti na rob neparlamentarne legalnosti.

Njihovo vrednotenje se povsem spremeni, če se pri analizi opusti premisa nadzornega političnega centra in če se upošteva stanje stvari celotnega političnega konteksta sodobnih družb. V tem primeru novi socialni pojavi, ki so nastali na ozadju obstoječih temeljnih pravic in diferencirane subpolitike, dobijo podobo form nastajajoče eksperimentalne demokracije, saj vpeljujejo nove oblike neposrednega posvetovanja in deljenega nadzorovanja te se odpovedujejo fikciji centraliziranega usmerjanja in celo napredku kot takemu.

Diferencirane politike

Opcija, ki zagovarja diferenciranost politike, izhaja iz predpostavke, da ne obstaja več en center politike in da tega ni mogoče več zanikati. Načrt prihodnosti političnega organiziranja temelji na "unbinding of politics", kar pomeni, da obstaja širok razpon politike (politics), ki gre od glavne usmeritve politik (politics), sekundarnih politik, subpolitik do aliterativnih politik, ki so sicer že nastale v razviti demokraciji in v povsem diferencirani družbi.

Politika se je na določen način generalizirala in je zato ostala brez lastnega centra. Tega se ne da spremeniti niti z zahtevo po demokratizaciji. Prehod izvršilne politike v politični proces, s katerim je politika izgubila svojo edinost, svoj koncept in svoj način delovanja, in to hkrati, je seveda priložnost za žalovanje, je pa tudi priložnost za pogled v prihodnost.

S prehodom se najavlja drugo obdobje modernizacije, obdobje, ki ga Beck opisuje s konceptom reflektivnosti. Zakon funkcionalne diferenciacije, ki je značilen za prvo obdobje, je bil subvertiran z dediferenciacijami, to je s konflikti tveganja in kooperacije, z moralizacijo produkcije, z diferenciacijo subpolitik itd. S to drugo stopnjo racionalizacije se uvaja tudi princip fleksibilnosti, ki nasprotuje principu centralizacije in birokratizacije, skoncentriranem v rigidnosti socialnih struktur. V rizičnih razmerah in negotovostih, ki smo jim priča, seveda fleksibilnost dobiva pri veljavi.

Fleksibilnosti ustrezno nastajajo tudi nove, čeprav še ne dovolj premišljene forme nadzorovalnih (monitored) samokoordiniranih subsystemov¹³ in decentraliziranih akcijskih enot. Izkušnje za bolj prilagodljivo strukturo demokracije je mogoče najti že v dosedanjih transformacijskih procesih, ki so se začeli z uvajanjem načela delitve oblasti (uveljavljeno v modelu industrijske družbe) in se nadaljevali z načelom o svobodi tiska.

Kljub razpadanju monopolov v različnih sferah – tako na primer razpada monopol znanosti nad racionalnostjo, monopol ljudi nad poklicem, monopol zakona nad seksualnostjo in monopol politike (politics) nad politikami (policy)¹⁴ –, ki so zrasli z industrijsko družbo in so bili vgrajeni v njene institucije, pa fasade nedolžne realnosti vztrajajo in svetovi se ne zrušijo. Se pa zaradi različnih razlogov vztrajno drobijo v koščke.

Razpadanje monopolov nosi s sabo tudi veliko tveganj za kontinuiteto udejanjanja koncepta moderne. Zato so v tem pogledu utemeljeni zagovori v smeri preprečevanja razcepa (bifurkaciji) njenih načel, kakor se udejanjajo v industrijski družbi.

Negotovost, ki jo povzroča razpadanje monopolov, odpira po drugi strani nove možnosti za nadaljnjo širitev polj svobode, enakosti in samoizpolnitve, ki jih obljublja koncept moderne, kar ravno tako izziva občutke negotovosti. Ta načela so torej usmerjena proti omejitvam, proti funkcionalnim imperativom in fatalizmu napredka, ki so značilni za industrijsko družbo.

Vztrajanje fasad nedolžne realnosti in razloge za to, da se svetovi, ki ustrezajo industrijski družbi, ne zrušijo, Beck išče v ravnanju posameznikov, ki zaradi razhajanja dogovorjenih in dejanskih vlog, zaradi delitve na notranje in vnanje v posamezniku itd. popačeno razumejo razvoj in socialne razmere. Igranje vlog "kakor da" je vgrajeno v industrijsko družbo kot način ravnanja posameznika, in na številnih področjih posamezniki še vedno igrajo svojo vlogo po besedilu industrijske družbe, čeprav ta ne ustreza več socialnim razmeram, v katerih živijo. Pa jih kljub temu igrajo zase in za druge. Pri tem vztrajajo kljub zavesti, da se sicer vse odvija povsem drugače¹⁵.

Fikcije imajo svoje mesto v funkcionalnem igranju vlog in v strukturi moči industrijske družbe, svoje mesto pa izgubijo v realnosti, za katero je značilna množica nejasnosti, ki so rezultat procesov refleksivne modernizacije.

Beck z oživljanjem že nekoliko pozabljene misli o socialnih protislovjih, ki gredo skozi vsakega posameznika in ki so jih prav zaradi tega sposobni tudi razrešiti, ponovno vrača posameznikom potencialno moč kreatorja socialnih razmerij in s tem nadaljuje miselno tradicijo filozofije prakse in njenih predhodnikov.

¹³ Bistvene spremembe so se na primer zgodile v ekonomskem sistemu. Tudi tu dosežki niso več rezultati nevidnih interesov posameznikov in tehničnih "prisil", pač pa je tudi to področje regulirano z določeno subpolitiko, ki upošteva vidike socialnih sprememb, ki pa gredo lahko v različne smeri. V tem pogledu se je "tehnoekonomska prisila" za polucijske emitente (onesnaževalce) dopolnila še s pritiskom javnosti tako, da se jim je med prej številnimi možnimi rešitvami izbor omejil le na nekatere. "Pomožno vlado" je dobila tudi zasebna sfera, ki sicer fizično ne obstaja, je pa dejavna in učinkovito spreminja pogoje življenjskih form, kar je razvidno iz hitrega naraščanja variant modelov življenja. Teh sprememb pa ji ni uspelo spodbuditi z zakoni in resolucijami, saj je zakonodajni poti odvzeta pravica in tudi možnost, da bi tu smela intervenirati. Moč pomožne vlade na tem področju se skriva v spoznanju posameznika, da v zasebni sferi ni treba slediti tradicionalnim vzorcem zakona in družine, odnosa med moškimi in žensko itd., ki pa je lahko prišlo šele potem, ko je imel znanje o splošni detradicionalizaciji, oziroma šele, ko se je odločil zanjo.

¹⁴ Monopoli so po Beckovi oceni navsezadnje tudi v nasprotju z načeli, ki so se začela uveljavljati s konceptom moderne. Monopol znanosti nad racionalnostjo na primer izključuje samoskepticizem,

pa tudi profesionalni monopol je v nasprotju z univerzalistično zahtevo po enakosti, s katero je moderna sploh stopila na zgodovinski oder itd.

15 Ravnanje "kakor da" je obvladovalo sceno od 19. do 21. stoletja.

Znanstveniki delujejo, "kakor da" bi imeli v najemu resnico, in morajo to početi za zunanji svet, ker je od tega odvisen njihov celoten socialni položaj. Politiki so primorani – še posebej v času volilnih bojev – simulirati moč odločanja, ki jim ga nalaga sistemsko zgrajen mit o tem, da moč odločanja poznajo bolje kot kdorkoli drug itd.

Potreba po novi opredelitvi politike

Nova opredelitev politike je pogoj, da bi sploh lahko razumeli doseženo stopnjo diferenciacije subpolitike. Razumevanje politike, ki je bila osnova za specializacijo politike v političnem sistemu, namreč tega ne omogoča iz preprostega razloga: ta opredelitev je generirala proces od znotraj, in zato z njo ne moremo od zunaj zapopasti rezultatov njenega procesa.

Prav zato Beck na novo opredeli politiko kot necenter odločanja in nato raziskuje pomen te opredelitve. Sprašuje se, katere izgube in dosežke prinaša "unbinning of politics" politični sferi in mrežam sub- in alternativni politiki, oziroma skuša opredeliti, kaj sploh obsega. Politike (politics) na noben način ne generalizira v smislu široko razvejane demokracije. Izhaja namreč iz zgodovinsko utemeljene zahteve, da mora politika postati kos samoomejevanju. Preden pa na novo opredeli politiko, opravi s fikcijo.

Politika ni več edino ali centralno mesto za sprejemanje odločitev o aranžmajih (načrtih) politične prihodnosti. Pri volitvah in kampanjah ne gre več za izvolitev "vodje naroda", ki potem drži vajeti oblasti in ki je potem odgovoren za vse dobro in slabo, ki se zgodi za časa njegove izvolitve. Če bi bilo tako, bi živeli v diktaturi, ki voli diktatorja, ne pa v demokraciji. Vse ideje centralizacije v politiki so obratnosorazmerne s stopnjo demokratizacije družbe, pravi Beck. To spoznanje je ključno, saj dejstvo, da operiramo s fikcijo centralizirane državne oblasti, vzpostavlja ozadje, na katero se projicira realna neodvisnost politike, ki se ji pripisuje večja moč, kot jo dejansko ima. Zato se lahko ob njeni izkazani šibkosti in neuspehih kaže "močna roka" kot edina korektivna sila, ki dobi moč na podlagi rezultatov univerzalnega državljanskega uporništvu, ki pa po svoji naravi terjaja aktivno sodelovanje in nasprotovanje.

Isto velja tudi za drugo stran istega razmerja, torej za različna polja subpolitike. Biznis, znanost itd. se ne morejo več sprenevedati, da ne delajo tega, kar delajo, to je, da spreminjajo pogoje socialnega življenja in da z lastnimi sredstvi oblikujejo politiko. Nobenih zadržkov in utemeljenih razlogov ni, da bi morale ostati kaj skrito ali pritajeno. In to je zasluga moderne, ki je odprla možnosti zavestnih aranžmajev in uporabo cele pahljače ravnanj.

Beck naredi na tem mestu odločilen obrat, ko ugotovi, da se je tam, kjer je vse mogoče nadzorovati, kjer je vse produkt človeških naporov, vzpostavila doba legitimiranja. Ni več nobenih dominantnih objektivnih pritiskov, razen če jih posamezniki dovolijo in če jih naredijo, da jim dominirajo.

S tem ko Beck zavestnim posameznikom vrača moč kreacije, pa jim ne daje tudi samovolje: ne morejo vsega narediti tako, kot

si želijo in jim ugaja. Daje jim le moč, da lahko odvržejo krinko objektivnih pritiskov in zavestno uravnotežijo interese, stališča in možnosti. V tem kontekstu tudi ni več mogoče dopuščati akumuliranih privilegijev, ki ustvarjajo "faits accomplis" in ki so bili pripeti ali na optimistične obljube napredka ali pa na kozmično nespornost (fatalizem). Vse postaja prosojno, nič se ne skriva več za ničimer, ni več razklanosti.

Dr. Andrej A. Lukšič, zaposlen kot direktor Inštituta za ekologijo, je strokovni javnosti poznan kot raziskovalec družbenih vidikov ekologije, okoljevarstva, energetike in okolje- in naravovarstvenega mrežja nevladnih organizacij v Sloveniji.

LITERATURA:

- AVERCH, HARVEY A. (1985): **A strategic Analysis of Science and Technology Policy**. Baltimore/London: Johns Hopkins University Press.
- BECK, ULRICH (1986): **Risikogesellschaft. Weg in eine andere Moderne**, Frankfurt/M.
- BRAND, K.W. (1987): "Propitivanje paradigme industrijskog razvitka u novim društvenim pokretima", v: Pavlović, V.: **Obnova utopijskih energija**, Beograd.
- CROZIER, M. J. in drugi (1982): **Kriza demokracije i participacije** (Izveštaj trilateralnoj komisiji), Zagreb.
- GLASER, Wilhelm (1972): "Soziales und instrumentales Handeln: Probleme der Technologie bei Gehlen und J. Habermas". **ISIS**, str. 47, 1974.
- KIRN, ANDREJ (1995): "Tveganje kot družbenovrednotna kategorija", **Teorija in praksa**, št. 3–4, str. 212–219.
- KIRN, ANDREJ (1988): "Preobrazba instrumentalnega dela v samoudejstvovanje in uživanje", **Teorija in praksa**, št. 9–10, str. 1277–1280.
- LUKŠIČ, ANDREJ (1991): **Neokonservativizem**, magistrska naloga, FDV, Ljubljana.
- NELKIN, DOROTHY (ur.) (1979): **Controversy: Politics of technical decisions**. (Sage focus edittons, 8.) Beverly Hills, Calif.:Sage. **ISIS**, št. 260, str. 73, 1980.
- NELKIN, DOROTHY, POLLAK, MICHAEL (1979a): "Public participation in technological decisions: Reality or grand illusion", **Technology Review**, 81 (8): 55–64. **ISIS**, št. 260, str. 73, 1980.
- OFFE, CLAUS (1987): **Nova družbena gibanja: izziv mejam institucionalne politike**, DE, Ljubljana.
- OFFE, CLAUS (1985): **Družbena moč in politična oblast**, Ljubljana.
- SIEFERLE, ROLF PETER (1985): *Fortschrittsfeinde? Opposition gegen Technik und Industrie von der Romantik bis zur Gegenwart. (Die Sozialverträglichkeit von Energiesystem, 5.)*, München: Beck.